

Programma van Eisen
Gebiedsgerichte Monitoring Natura 2000
Tekstueel aangepast Juli 2009
Red. Wilmar Remmelts

Algemeen

Natura 2000 heeft als hoofddoelstelling het waarborgen van biodiversiteit in Europa. Belangrijke instrumenten hiervoor zijn de Vogel- en de Habitatrichtlijn. Deze richtlijnen beogen de achteruitgang van de biodiversiteit te stoppen.

Om verdere achteruitgang van de biodiversiteit te voorkomen worden gebieden met kwetsbare soorten en habitattypen aangewezen als speciale beschermingszone. Deze Natura 2000 gebieden zijn geschikt om het voortbestaan van kwetsbare soorten en habitattypen in grote mate te verzekeren. Daarom zal in en rondom de Natura 2000 gebieden rekening moeten worden gehouden met de randvoorwaarden voor het voortbestaan van de soorten en/of habitattypen waarvoor het betreffende gebied is aangewezen.

Op landelijk niveau wordt over de staat van instandhouding van de kwetsbare soorten en habitattypen door Nederland (de lidstaten) aan Brussel gerapporteerd (Habitatrichtlijn art.17). De aanmelding van de gebieden heeft plaatsgevonden door middel van het Standaard Gegevensformulier (Standard Data Form –SDF), in Nederland ook bekend als de Natura 2000-database. De SDF's worden ook gebruikt om de Europese Commissie op de hoogte te brengen van veranderingen in de gebieden. Daarnaast moeten de SDF's parallel met de artikel 17 rapportage van de Habitatrichtlijn bijgehouden worden. Waar voor het rapporteren volgens art. 17 van de Habitatrichtlijn de eis geldt dat de informatie gebaseerd moet zijn op vaste meetsystemen geldt dat niet voor het invullen van het standaardgegevensformulier.

Het invullen van dit formulier mag bij gebrek aan gegevens op basis van “expert judgement”.

Om de landelijke staat van instandhouding te verbeteren en de landelijke instandhoudingsdoelstellingen te halen wordt per gebied een beheerplan opgesteld. Daarom zullen, behalve voor de Natura 2000-database, op gebiedsniveau gegevens nodig zijn voor de evaluatie van de beheermaatregelen (instandhoudingsmaatregelen) uit het beheerplan. Het resultaat van het beheer van de gebieden zal uiteindelijk moeten leiden tot een gunstige landelijke staat van de instandhouding van soorten en habitattypen.(HR 3.1,4.1)

Gebiedsgerichte monitoring

In de Natura 2000-aanwijzingsbesluiten zijn per gebied instandhoudingsdoelstellingen geformuleerd. Deze moeten in een beheerplan worden uitgewerkt. Door middel van monitoring moet worden gevolgd of de instandhoudingsmaatregelen het gewenste resultaat ten aanzien van de gestelde doelen opleveren en of veranderingen in het gebied of het gebruik in en om het gebied effect hebben op het behalen of behouden van de gewenste doelstelling. Per beheerplanperiode moet hier een uitspraak over worden gedaan.

De doelstelling van de gebiedsgerichte monitoring is tweeledig

1. Monitoring ter evaluatie van het (kwantitatieve) doelbereik:
Zijn de instandhoudingsdoelstellingen van het gebied behaald?
2. Monitoring ter evaluatie van het gebruik en de instandhoudingsmaatregelen in en om het gebied.

Dit is nodig voor het kunnen opstellen van een volgend beheerplan en voor het bepalen van de gebiedsbijdrage aan de totale landelijke instandhoudingsdoelstelling van een soort en/of habitatype.

Daarnaast zijn de gegevens die de monitoring oplevert van groot belang voor de vergunningverlening. Hierbij wordt wel opgemerkt dat de inhoud van het programma van eisen gebiedsgerichte monitoring een hulpmiddel kan zijn i.h.k.v. vergunningverlening, maar het is in principe gericht/van toepassing op eisen aan de monitoring(paragraaf) in het beheerplan.

De gebiedsgerichte monitoring is vooral maatwerk maar kent een aantal basis “eisen”.

Hieronder worden eerst de monitoringsvereisten benoemd. Dan de algemene uitgangspunten. Vervolgens wordt ingegaan op de aspecten van de monitoring.

- 1.A. Monitoring ten behoeve van doelbereik
- 1.B. Monitoring van gebruik en maatregelen
2. Uitgangspunten van de monitoring
- 3.A. Uitwerking aspecten van de monitoring voor doelbereik
- 3.B. Uitwerking monitoring maatregelen en gebruik
4. Aansluiting bij bestaande monitoring
5. Opslag ecologische data
6. Verantwoordelijkheden
7. De monitoringsparagraaf in het beheerplan.

1.A. Monitoring ten behoeve van doelbereik

De monitoring betreft die Habitattypen van Bijlage I en die Soorten van Bijlage II van de Habitatrichtlijn en die soorten van de Vogelrichtlijn waarvoor het gebied is aangewezen, inclusief de complementaire doelen, en waarvoor het gebied een instandhoudingsdoelstelling heeft.

Dit betreft in totaal

51 habitattypen,
36 Habitatrichtlijn soorten,
96 Vogelrichtlijnsoorten.

- a. De bovengenoemde **soorten** worden gevolgd aan de hand de aspecten **omvang populatie** en omvang, kwaliteit en draagkracht **leefgebied**;
- b. de monitoring van **habitattypen** richt zich op de **omvang oppervlakte** en de kwaliteit kan worden gevolgd aan de hand van de kenmerken: **vegetatietypen, abiotische randvoorwaarden, typische soorten** en **overige kenmerken van een goede structuur en functie** (Natura 2000 Profielendocument).

1.B. Monitoring van gebruik en maatregelen

- De effectiviteit van (instandhoudings-) maatregelen moet worden gevolgd om vast te stellen in hoeverre deze hebben bijgedragen aan doelrealisatie.
- De effecten van regulier beheer moeten geëvalueerd worden als blijkt uit de bij 1A genoemde monitoring dat het huidige beheer niet het gewenste resultaat heeft.
- De invulling van de monitoring van gebruik is zeer gebiedsspecifiek. Insteek is dat er voldoende informatie wordt verzameld om het volgende beheerplan te kunnen schrijven. In het geval van kennisleemte of onzekerheden kan het voor bestaand gebruik nodig zijn om met monitoring en onderzoek zekerheid te verkrijgen. Daarbij is het zinvol om af te wegen of de beschikbare informatie voldoende is als onderbouwing voor vergunningaanvragen.

2. Uitgangspunten van de gebiedsgerichte monitoring

- De monitoring dient primair om uitspraken te kunnen doen over het behouden cq bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen over een beheerperiode van zes jaar.
- De monitoring is gericht op soorten en habitattypen waarvoor in het Natura 2000-gebied krachtens het definitieve aanwijzingsbesluit instandhoudingsdoelstellingen gelden (ook complementaire doelen vallen hieronder). Andere soorten en habitattypen van communautair belang die van belang zijn voor de nationale rapportage over de staat van instandhouding, worden niet 'actief' gemonitord.¹ Wel is het wenselijk de hier bedoelde soorten en habitattypen (waarvoor geen gebiedsdoelen gelden), indien deze worden gesignaleerd, te registreren en te melden (i.v.m. mogelijke toekomstige doelbijstelling).
- De monitoring is gebiedsspecifiek en vergt maatwerk.
- Er wordt maximaal aangesloten bij de huidige meetprogramma's.

---

¹ Het gaat hierbij primair om habitattypen van Annex I en soorten van Annex II van de Habitatrichtlijn en soorten van Annex I van de Vogelrichtlijn

- De inhoudelijke uitwerking van benodigde parameters wordt gebaseerd op de inhoud van het beheerplan en op het Natura 2000-profielendocument. Daarbij mag de inhoud van het beheerplan leidend zijn (i.v.m. maatwerk), mits dit niet in tegenstrijd is met het Natura 2000-profielendocument.
- De huidige staat van instandhouding en de gebiedsdoelen, de gebiedstrend en de bijdrage van het gebied aan de landelijke doelstellingen zijn richtinggevend voor de intensiteit en de omvang van de monitoring. Hierbij wordt aangeraden de meetinspanning te richten op het middengebied van de staat van instandhouding omdat daar vandaan het beste gevolgd kan worden of het doel wel of niet bereikt gaat worden. Met dit middelpunt wordt het omslag punt bedoeld waarvandaan een toestand naar gunstig of ongunstig kan omslaan.
- Indien deskundigenoordeel "expert judgement" is toegestaan wil dit niet zeggen dat in deze gevallen altijd uitsluitend gebruik wordt gemaakt van deskundigenoordeel. Uiteindelijk gaat het erom dat er een goede uitspraak kan worden gedaan over de kwantitatieve en kwalitatieve instandhoudingsdoelstellingen.
- Voor de evaluatie van instandhoudingsdoelstellingen dienen de kwantitatieve aspecten (zie onder) 'fysiek' gemonitord te worden. Van de kwalitatieve (deel-)aspecten (zie onder) mag (onderbouwd) een keuze worden gemaakt wat, en met welke intensiteit, relevant is om te volgen. Zo wordt aangeraden de kwalitatieve aspecten zwaarder mee te wegen als het gaat om soorten en habitattypen in het 'middengebied' van de staat van instandhouding (zie boven) en/of de (situatie van) de belangrijkste knelpunten of randvoorwaarden niet goed bekend zijn.
- De evaluatie van effecten van maatregelen en gebruik mag gebaseerd zijn op fysieke metingen of op deskundigenoordeel. Uiteraard vormt de monitoring van de instandhoudingsdoelstelling een belangrijke basis hiervoor.

3.A. Aspecten van de gebiedsgerichte monitoring voor het doelbereik

a. Soorten

Omvang populatie (kwantiteit)

Uitgangspunt bij het aspect omvang populatie zijn de eenheden zoals vermeld in de aanwijzingsbesluiten. Aan het eind van de beheerperiode moet hier een uitspraak over worden gedaan.

Leefgebied van een soort (kwaliteit)

Op dit moment is er nog geen eenduidige invulling van het begrip leefgebied en draagkracht van het leefgebied, die tot een uniforme aanpak kan leiden. De soortspecifieke eigenschappen vragen bovendien om een benadering per soort. Uit pragmatische overwegingen is daarom gekozen om voor de huidige beheerplannen aan te sluiten bij de ecologische vereisten voor het actuele leefgebied zoals vastgesteld in het Natura 2000-Profielendocument (2008). Het betreft dan de aspecten omvang van het actuele leefgebied van een soort in het Natura 2000-gebied, mate van geschiktheid van het biotoop voor de soort, fourageermogelijkheden en rust cq aanwezige slaapplekken. Dit aspect kan gevolgd worden door middel van expert judgement. Het meest praktisch is om per soort een checklist van terreineisen te maken en per km² in het gebied (als dat een praktische maat is) af te vinken.

b. Habitattypen

Oppervlakte Habitattypen (kwantiteit)

Voor het Standaardgegevensformulier moet per gebied het percentage habitatype worden aangegeven. Op dit moment wordt er in Brussel over gesproken om dit te vervangen voor een aanduiding in hectares. Voor de evaluatie van het beheerplan is dit aspect van belang voor het bepalen van de doelstelling voor het oppervlak van het habitatype (behoud of uitbreiding). Op gebiedsniveau zal vooral vegetatiekartering het middel zijn om dit vast te stellen. Voor de vegetatieloze habitattypen in het mariene milieu geldt dit niet. Met RWS zal bekeken worden hoe dit het beste aangepakt kan worden. Op dit moment wordt, op verzoek van LNV, door Arcadis gewerkt aan een landelijke kaart met habitattypen. Deze kaart zal gelden als de nulsituatie van de huidige beheerplanperiode.

Voor de habitattypen zijn de vier volgende kwaliteitsaspecten benoemd:

b.1. - Vegetatietypen

Een habitatype bestaat uit een aantal vegetatietypen. Het Natura 2000-Profielendocument (2008)

geeft een overzicht van de vegetatietypen per habitatype. Ook wordt daarbij aangegeven welke vegetatietypen duiden op een goede kwaliteit van een habitatype. Om een goede uitspraak te kunnen doen over een beheerperiode van zes jaar zal binnen deze periode een goede vegetatiekartering moeten plaatsvinden.

b.2. -Abiotische randvoorwaarden

In het Profielendocument zijn de abiotische randvoorwaarden benoemd in de vorm van de volgende aspecten en klassen:

Zuurgraad: acht klassen

Vochttoestand: tien klassen

Zoutgehalte: zes klassen (alleen kustgebied)

Voedselrijkdom: zeven klassen

Overstromingstolerantie: vijf klassen

Gemiddeld Laagste Grondwaterstand: acht klassen

Deze aspecten bepalen mede de kwaliteit van een habitatype en kunnen afhankelijk van het gebied, de instandhoudingsdoelstellingen en de gewenste sturing in meer of mindere mate gevolgd worden. Bijvoorbeeld: in gebieden in het binnenland is het zoutgehalte niet van belang maar in de kustprovincies kan dit aspect van groot belang zijn voor bepaalde waarden waarvoor het gebied aangewezen is. Bij gebieden met zeer diepe grondwaterstanden en zonder waterafhankelijk natuur, hoeft de grondwaterstand niet nauwkeurig gevolgd te worden, maar in natte natuurgebieden juist weer wel.

Ook hier geldt dat in principe aangesloten wordt bij de provinciale en/of landelijke meetnetten. Mocht er extra inspanning nodig zijn dan moet dat in het beheerplan worden aangegeven.

b.3-Typische soorten

Typische soorten behoren bij een habitatype. Het vaststellen van de aanwezigheid van typische soorten is een indicator voor een goede kwaliteit. Het is uitdrukkelijk niet de bedoeling om deze op dezelfde wijze te monitoren als de bovengenoemde kwalificerende soorten.

De monitoringsinspanning geldt het waarnemen van de aan- of afwezigheid van typische soorten over een beheerperiode per habitatype. Ook zou moeten worden gekeken naar de verspreiding over het habitatype. Dit kan echter arbeidsintensief zijn en in sommige gevallen een oneveredige meetinspanning vragen.

Het is belangrijk dat in het beheerplan wordt aangegeven of deze soorten in de huidige meetnetten in het gebied worden meegenomen en bij welke soorten wordt volstaan met expert judgement.

Het aspect typische soorten wordt in dit verband gezien als "een geheel van aanwezige typische soorten": de soorten kunnen onderling uitwisselbaar zijn. Veel typische soorten zijn plantensoorten.

Een goede vegetatiekartering, met aandacht voor soorten, zal afdoende zijn om deze te volgen. In het eerste beheerplan moet ook worden aangegeven wat op dit moment bekend is van de aanwezigheid van de typische soorten. Dus een nul situatie.

b.4-Overige kenmerken van structuur en functie

Een goede vegetatiekartering zal inzicht geven in de aanwezige vegetatiestructuren in een gebied.

Expertkennis is dan nodig om te kijken of de condities voor de gewenste

instandhoudingsdoelstellingen aanwezig zijn. Voor vegetatieloze mariene habitatypes zal in overleg met RWS worden bekeken hoe dit uitgewerkt kan worden.

Daarnaast kunnen ook andere niet benoemde factoren een rol spelen bij het behalen van kwaliteit. Het is belangrijk dat in het beheerplan een zo compleet mogelijk beeld wordt weergegeven.

3.B. Gebiedsgerichte monitoring voor maatregelen en gebruik

Om inzicht te krijgen in de effectiviteit van de instandhoudingsmaatregelen is het volgende nodig:

-Een overzicht van de uitgevoerde maatregelen.

-Een oordeel over de effectiviteit van uitgevoerde maatregelen (hebben maatregelen ook bijgedragen aan een verbetering van de staat van instandhouding van soorten en habitatypes; het doel waarvoor ze uitgevoerd zijn).

Ten aanzien van gebruik is het wenselijk om inzicht te krijgen in hoeverre gebruik en of activiteiten een factor is/zijn in het bereiken van de gewenste instandhoudingsdoelstellingen. Daartoe is het nodig dat de volgende informatie wordt verkregen:

-Inzicht in gebruik en/of activiteiten in relatie tot de staat van instandhouding.

4. Aansluiting bij de bestaande monitoring

Het algemene uitgangspunt is dat er waar mogelijk wordt aangesloten bij andere meetprogramma's. De volgende programma's zijn hierbij relevant

- Bij het ILG (EHS) traject Waarborgen Natuurkwaliteit bestaat de voorgestelde basismonitoring onder andere uit een vegetatiekartering over een periode van 12 jaar.

Voor de beheerperiode van Natura 2000-beheerplannen geldt dat er een uitspraak gedaan moet worden over een periode van zes jaar. Dit betekent dat voor een beperkt aantal gebieden de frequentie van de kartering omhoog moet. Dit vraagt dus om een extra inspanning voor een klein deel van de EHS.

- Bij de monitoring van vogels wordt ofwel gebruik gemaakt van bestaande protocollen in het NEM (watervogel- en broedvogeltellingen) ofwel kan gebruik worden gemaakt van een protocol dat nog wordt ontwikkeld binnen WNK. Uiteraard moet het protocol voorzien in het verzamelen van de gegevens van de voor het gebied kwalificerende vogelsoorten. Voor de HR bijlage II soorten wordt zoveel mogelijk aangesloten bij bestaande protocollen van het NEM dan wel het verspreidingsonderzoek.

- De Wadden monitoring wordt al een aantal jaren uitgevoerd in het kader van TMAP (Trilateral Monitoring and Assessment Program) Deze informatie is goed te gebruiken voor Natura 2000.

- Het MWTL van Rijkswaterstaat.

- Diverse provinciale programma's

- Overige meetnetten van water- en terreinbeherende organisaties, zoals bijv. van de STOWA.

5. Opslag en levering Data

Op dit moment wordt gewerkt aan het opnemen van soortgegevens van het NEM en andere partijen in de NDFF (Nationale Database Flora en Fauna). Daarmee zullen al voor veel soorten relevante gegevens voorhanden zijn per gebied. Voor veel gebied x soortcombinaties worden bovendien al trends berekend in het NEM die ook beschikbaar zijn voor beheerders. De bedoeling is dat de beheerders deze informatie gaan benutten en waar nodig aanvullen.

Het is uitdrukkelijk niet de bedoeling dat een beheerder gegevens gaat verzamelen die al in een ander kader voorhanden zijn.

Voor de habitattypen is op dit moment nauwelijks informatie in de NDFF. Om straks alle vegetatie informatie ook te kunnen benutten voor het landelijke beeld is het relevant dat deze informatie ook in de NDFF wordt opgenomen.

De Gegevensautoriteit Natuur zal deze database straks gaan beheren en onderhouden en zorgen voor de beschikbaarstelling van de gegevens.

Voor het totaal van de gebiedsgerichte informatie biotisch- en abiotisch zal worden aangesloten bij het traject dat voor dataopslag onder het project Waarborgen Natuurkwaliteit wordt ontwikkeld.

Vooralsnog zijn er geen afspraken over het centraal opslaan van gegevens over maatregelen en gebruik (PM).

6. Verantwoordelijkheden

Het Rijk (Minister van LNV) is verantwoordelijk voor de rapportages aan EC en Tweede Kamer. De "bevoegde gezagen" (provincies en Ministeries van Defensie, RWS en LNV) zijn verantwoordelijk voor beheerplannen. Maar water- en terreinbeherende instanties en deels ook private partijen voeren in principe het beheer uit, dus spelen een cruciale rol in de monitoring de beheerplannen moeten in overleg met deze partijen worden opgesteld. Van de "bevoegde gezagen" zijn de provincies verantwoordelijk voor vergunningverlening in kader van Natuurbeschermingswet. Directie Regionale Zaken, Dienst Landelijk Gebied zijn verantwoordelijk voor de ontheffingverlening in het kader van de Flora- en Faunawet.

Ten aanzien van de monitoring geldt de volgende taakverdeling:

- Het rijk is verantwoordelijk voor de monitoring van de staat van instandhouding van soorten en habitattypen.

- Het bevoegd gezag voor het opstellen van het beheerplan is verantwoordelijk voor het monitoren van de maatregelen (inclusief de effectiviteit ervan) en van veranderingen in het gebied en in het gebruik in en om het gebied.

De voortouwnemer is verantwoordelijk voor de regie op het interne proces en maakt als verantwoordelijke afspraken met betrokken partijen over de uit te voeren monitoring en zorgt voor opname in het beheerplan. Ook bewaakt de voortouwnemer de uitvoering van deze afspraken.

De uit te voeren monitoring van (instandhoudings-) maatregelen is primair de verantwoordelijkheid van de partij die de maatregel neemt. Diegene die verantwoordelijk is voor het uitvoeren van een maatregel is daarmee ook verantwoordelijk voor het uit (laten) voeren van de bijbehorende monitoring en de daarbij behorende kosten. Wel is het verstandig, en kostenefficiënt, om hier pragmatisch mee om te gaan en allereerst te kijken in hoeverre bestaande monitoring benut kan worden.

7. De monitoringsparagraaf in het beheerplan

Monitoring staat niet op zichzelf maar heeft een directe relatie met het doel waarvoor wordt gemonitord. De volgende stappen worden daarbij gevolgd:

- Analyseer het instandhoudingsdoel en bepaal de stappen die nodig zijn om aan het eind van de beheerperiode een uitspraak te doen over het doelbereik;
- Bepaal welke kwaliteitsaspecten relevant zijn en hoe deze gevolgd gaan worden;
- Weet welke meetprogramma's er in het gebied lopen en stel vast wat daarvan gebruikt kan worden;
- Maak een onderscheid tussen wat gemeten kan worden en waar kan worden volstaan met expert judgement;
- Analyseer en beschrijf de risico's in het geval de huidige meetinspanning niet voldoende is;

*****